УДК 027.022:004.738.5:008

Валентина Бездрабко, д-р іст. наук, професор
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

БІБЛІОТЕКИ ПРОСТО НЕБА ЯК ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ ТА ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Анотація. Бібліотеки просто неба – це соціокультурний простір, що поєднує традиційні функції бібліотеки з новими формами публічної комунікації. Відкриті бібліотечні локації формують особливу філософію взаємодії, засновану на доступності інформації у спільному просторі та добровільності участі в культурних практиках. Бібліотеки просто неба розглядаються як складник ширшої культури відкритого доступу, у межах якої користувач є активним учасником творення спільного ресурсу. Такі ініціативи сприяють формуванню нових моделей громадської взаємодії та мають стати об'єктом соціології читання, урбаністики та культурної антропології.

Ключові слова: бібліотека, вулична бібліотека, читацькі практики, книжковий бокс, громадська книжкова шафа, буккросинг, культура відкритого доступу.

Витоки вуличних боксів для книг сягають того моменту, коли міські спільноти вдалися до пошуків простих способів повернути читання у повсякденність. Спершу це були поодинокі жести, як-от залишання книг на лавці у парку чи на зупинці громадського транспорту, у коробці або на полиці біля свого будинку. Такі маленькі дії створювали соціальні зв'язки між людьми, які ніколи не зустрічалися, але ділилися тим, що з різних причин стало для них історією та втратило актуальність. Своєрідна селекція надбаного, зібраного й подарованого, що пройшло крізь призму персонального життєвого досвіду, сімейних традицій, породжувала вилучення з власної бібліотеки книг, журналів, газет, CD, DVD, інших носіїв інформації, які в певний момент стали мало (або зовсім не) затребуваними.

Поступово спонтанні практики почали оформлюватися у впізнавану ініціативу. Невеликі дерев'яні або металеві бокси, встановлені просто неба, де кожен міг залишити книгу й узяти іншу. Головною умовою встановлення книжкових боксів була велелюдність місця. Вони виникали там, де люди прагнули теплішого міського середовища: біля кав'ярень, ресторанів і магазинів, у дворах, на зупинках, у скверах і в культурно-дозвіллєвих центрів. Кожен бокс ставав маленьким культурним осередком, який не потребував особливих формальних правил для власного існування. Основне правило, яке діяло для таких бібліотечних шафок просто неба, це можливість залишити і поділитися книжкою чи іншим об'єктом, що загалом вважається традиційним для бібліотеки.

Згодом ця ініціатива переросла у ширший рух культури відкритого доступу. Вуличні бібліотечні бокси постають маркерами змінності культурних вподобань, читацьких інтересів та орієнтирів. Наповнення таких боксів відображає не лише акт передачі книжок, а й репрезентацію індивідуальних культурних досвідів. Так

народилося явище, яке сьогодні вважається невід'ємною частиною міського ландшафту.

Феномен вуличних боксів для книг сформувався наприкінці минулого століття в межах громадських ініціатив зі створення відкритих культурних просторів. Як свідчить Вільна е-Енциклопедія, перша постійна шафа з'явилась у німецькому «місті наук» Дармштадті 1996 року. Його ініціатором став місцевий студент Ніколас Мюллер. Згодом така шафа з'явилась в Ганновері [4].

Рисунок 1 – Вулична книжкова шафа [4] (фото з відкритих джерел)

Рисунок 2 – Бокс Little Free Library [4] (фото з відкритих джерел)

Спорідненим явищем варто вважати *буккросинг* як відповідь на бажання ділитися прочитаним і продовжувати життя книг, журналів чи інших матеріальних одиниць поза межами приватних бібліотек. На початку 2000-х років ідея поширюється як глобальний рух. Його суть полягала в тому, що книжка перестала бути статичним об'єктом приватної книгозбірні і перетворювалася в мандрівницю. Її «відпускали» у світ, реєстрували онлайн, а потім відстежували подорож. Така модель поєднувала романтику випадкових зустрічей із читачем та технологічною можливістю відстежити її шлях [3, 5].

Згодом буккросинг вийшов за межі цифрової платформи й укорінився у міському середовищі. Сьогодні буккросинг – це не просто спосіб обміну літературою, а соціокультурна практика, що підтримує культуру читання, оживлює публічний простір і демонструє життя книги поза інституційними публічними чи приватними рамками.

Його сучасна інституціоналізована форма пов'язана також із рухом *Little Free Library,* започаткованим у 2009 році в штаті Вісконсин (США), де було встановлено перший публічний бокс для вільного обміну книжками [1]. Фундаторами і великими подвижниками руху стали Тод Болл і Рік Брукс. Ініціатива швидко поширилася у Північній Америці та Європі, набувши статусу глобальної культурної практики, спрямованої на демократизацію читання й розвиток локальних спільнот [1]. Нині ініціатива вуличних книжкових боксів налічує сотні тисяч послідов-

ників, кожен із яких пов’язаний із долученням до їх відкриття чи підтримки функціонування. Їх стало так багато, що для зручності охочих взяти книгу у вуличній бібліотеці створили застосунок *Little Free Library* [2]. Додаток дає змогу легко знаходити маленькі бібліотечні місця поблизу місцезнаходження шукача. Використовуючи фільтри пошуку, за допомогою застосунку легко отримати вказівки до найближчих громадських книжкових шафок і прокласти до них маршрут. Уподобану неодноразовим відвідуванням вуличну «бібліотеку» можна додати до списку улюблених. У Західній Європі лідерами за кількістю створення вуличних боксів є Німеччина, Данія, Італія, Франція, Іспанія, Великобританія та ін.

Вміст вуличних публічних бібліотек є цінним емпіричним джерелом для аналізу локальних читацьких практик і соціокультурних характеристик громади міста. Оскільки книжки до таких боксів здебільшого приносять мешканці найближчих кварталів, репертуар шафи відображає саме «мікропортрет» місцевого читача та репрезентує повсякденний книжковий обіг конкретного району чи кварталу.

Рисунок 3 – Типова громадська книжкова шафа (фото авторки)

У вуличних бібліотеках часто домінує масова література, зокрема жіночі романи, які через свою «одноразовість» швидко вибувають із приватних бібліотек. Натомість словники, енциклопедії та інші довідкові видання нерідко опиняються у боксах як видання, що втратили практичну цінність у добу цифрових ресурсів і відкритого онлайн-доступу. Поряд із цим у шафах можна знайти й букіністичні видання, інколи з елементами антикварної цінності, що свідчить про тривалість культурної пам’яті поколінь на рівні сім’ї та втраті через деякий час сентиментальності окремих дарувальників.

Зміст боксів істотно варіює залежно від соціального профілю місцевості. У заможних районах частіше трапляються сучасні нон-фікшн видання, перекладні бестселери, мистецькі альбоми, тоді як у районах із нижчим соціально-економічним статусом переважають інші жанри. Вуличні бібліотеки також чутливо реагують на суспільні злами. Після 24 лютого 2022 року в багатьох містах Європи спостерігалося активне поповнення публічних шафок російськомовними книжками і творами російських авторів як прояв колективної культурної й емоційної реакції на агресію росії проти України.

Тож книжкова шафа під відкритим небом постає не лише як інструмент вільного обміну, а й як соціологічний і психологічний індикатор, що відображає структуру локальних уподобань, динаміку культурних настроїв і трансформації спільнот. Вивчення вмісту таких боксів має стати окремим напрямом досліджень у межах соціології читання, урбаністики та культурної антропології.

Список використаних джерел

1. Little Free Library.URL: https://littlefreelibrary.org/
2. Little Free Library: official app. URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=org.littlefreelibrary.littlefreelibrary.
3. Буккросинг. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wikiБуккросинг
4. Громадська книжкова шафа. *Вікіпедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадська_книжкова_шафа
5. Буккросінг: про пункти обміну книжок у Києві. *Українська правда.* 2011. URL: https://life.pravda.com.ua/ukr/culture/2011/11/10/89143/

УДК 021.6:004.65

Вікторія Добровольська, д-р наук із соц. комунікацій, професор, завідувач кафедри артменеджменту та інформаційних технологій Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

ЦИФРОВІ БІБЛІОТЕЧНІ РЕСУРСИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Анотація. У доповіді розглянуто роль цифрових бібліотечних ресурсів у забезпеченні відкритого доступу до інформації та знань у сучасному інформаційному суспільстві. Проаналізовано сутність концепції відкритого доступу та її міжнародні нормативні засади. Окреслено функції електронних бібліотек, інституційних репозитаріїв і цифрових колекцій у забезпеченні вільного поширення наукових і культурних ресурсів. Визначено їх значення для розвитку науки, освіти та формування інформаційної культури суспільства. Звернено увагу на український контекст розвитку відкритого доступу та виклики цифровізації бібліотечної сфери.